

RAČÁKOVÁ, Anita: Hybridizácia v prekladoch textov z oblasti rodovej rovnosti (na príklade analýzy vybraných termínov). In: Preklad a tlmočenie. 12. Hybridita a kreolizácia v preklade a translatológii. Ed. A. Huťková, M. Djovčoš. Banská Bystrica: Belianum 2016, s. 109 – 122.

URBANCOVÁ, Lujza: Rodovo vyvážená slovenčina v súčasnej spoločnosti. In: Gender a Výzkum, 2023, roč. 24, č. 2, s. 41 – 61.

Týmus v slovenskej anatomickej nomenklatúre

FRANTIŠEK ŠIMON (*Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach*) – JÁN DANKO (*Univerzita veterinárskeho lekárstva a farmácie v Košiciach*)

Abstract: After the term prsná (Engl. mammary), kojenecká (Engl. suckling) and dojčenská (Engl. Suckling) žľaza (Engl. gland), the Slovak nomenclature of human anatomy finally settled on the term detská žľaza (Engl. infant gland) for thymus, which is given in parallel with the Slovakized term týmus. In the nomenclature of veterinary anatomy, only the Slovakized term is used and there are no attempts to create a suitable Slovak term. Nevertheless, the term brzlík, the Slovak equivalent for thymus sometimes appears in non-prescriptive publications, both professional and popular science.

Keywords: Anatomical nomenclature, Slovak term for thymus

Úvod

Týmus je primárny lymfatický orgán, ktorý je uložený pred priedušnicou a v dospelosti sa zmenšuje (Terminologický portál JÚLEŠ SAV na <https://terminologickyportal.sk>). Funkcia tohto záhadného orgánu dôležitého pre imunitný systém je definitívne známa len od 60. rokov minulého storočia (Liu – Ellis, 2016, s. 679). Termín pochádza z gréčtiny a súvzťažňuje sa s dvoma podobnými, ale ináč prízvukovanými gréckymi slovami, čo je príčinou nejednotnosti pri výklade pôvodu termínu. Prvým slovom je θύμος (thymos), čo je bradavicovitý výrastok pri análnom otvore, tymián alebo týmus mláďat, druhým slovom je θυμός (thymos), čo je dych, duch, duša (Liddell – Scott – Jones, 1996, s. 810). Známy Hyrtl slovník pripúšťa oba výklady, motiváciou môže byť teda podobnosť na plody rastliny tymián alebo blízkosť týmusu k srdcu ako sídlu duše a pocitov podľa Aristotela (Hyrtl, 1880, s. 544 – 547).

Lekárske slovníky, učebnice a nomenklatúry

Týmus sa považoval za žľazu, takže slovenský ekvivalent v dokladoch slovenskej anatomickej nomenklatúry je združené pomenovanie so substantívom žľaza a bližšie určujúcim adjektívom. V prvých dvoch slovenských lekárskejších slovníkoch je to adjektívum prsný, Polákovič má prsná žľaza (I, 1920, s. 27), ale na inom mieste má aj ekvivalent brzlík (II, 1920, s. 10), Halaša má prsná žľaza (II, 1926, s. 100). V Ledényiho nomenklatúre je to kojenecká žľaza (1935, s. 81), ale v Latinsko-slovenskom telovednom slovníku na konci nomenklatúry má aj poslovenčený ekvivalent týmus (1935, s. 236). Komisia profesorského zboru Lekárskej fakulty Univerzity Komenského spolu s členmi jazykového odboru Učenej spoločnosti Šafaříkovej, ktorá Ledényiho preklad nomenklatúry posudzovala, termín týmus odobrila, kojeneckú žľazu odmietla, pričom sa odvolala na dve zásady uvedené na začiatku posúdenia: termín nemá byť emocionálne zaťažený a mala by existovať možnosť tvoriť z termínu odvodené slová (Ustálenie, 1937, s. 438, 440). V roku 1954 v preklade anatómie pre zdravotnícke školy sa objavil ďalší ekvivalent pre týmus, a to dojčenská žľaza (Borovanský, 1954, s. 97). O tri roky neskôr sa v zozname anatomických termínov tento ekvivalent znova vyskytuje a dokonca je aj schválený Komisiou pre lekársku terminológiu, ktorá bola zriadená pri SAV (Komisia pre lekársku terminológiu, 1957, s. 334). O rok neskôr Kutlík odmieta termín kojenecká žľaza, pretože kojenec nie je slovenské slovo a okrem toho týmus nie je žľaza „v bežnom zmysle slova“, podobne odmieta aj ekvivalent dojčenská žľaza. S odkazom na ľudovú reč navrhuje termín brzy (Kutlík, 1958, s. 156), čo bolo v zhode s jeho vtedajšou prílišnou snahou o slovenské termíny (Šimon, 1984, s. 32 – 35). Komisia pre lekársku terminológiu pri SAV zakrátko zmenila názor na vhodný slovenský termín pre *thymus*, pretože druhá slovenská anatomická nomenklatúra zavádza poslovenčený termín týmus a ako synonymum nový termín detská žľaza (Anatomické názvoslovie, 1962, s. 380). Kutlík sa neskôr pri hodnotení Ledényiho nomenklatúry k téme vrátil a navrhuje obmedziť sa v slovenčine len na týmus, a teda vylučuje slovenský ekvivalent detská žľaza (1995, s. 47). Tie isté ekvivalenty ako Anatomické názvoslovie, t. j. týmus a detská žľaza, potom preberajú aj autorky poslednej slovenskej nomenklatúry (Holomáňová – Brucknerová, 2002, s. 98). Encyklopédia medicíny sa paradoxne vracia k termínu dojčenská žľaza (Encyklopédia medicíny, 2004, s. 384). Kým anatomicke nomenklatúry majú

poradie ekvivalentov týmus, detská žľaza, slovenská histologická nomenklatura uprednostňuje poradie detská žľaza, týmus (Belej – Belej, 2014, s. 186). Slovenská veterinárska anatomická nomenklatura, ktorá je mladšia než nomenklatura humánnej anatómie, používa vždy len poslovenčený termín týmus (Popesko – Hájovská, 1974, s. 104; Danko – Šimon – Artimová, 2011, s. 88, 150). Veterinársky slovník však obsahuje ekvivalent detská žľaza (Danko et al., 2012, s. 372), čo je termín pre veterinársku anatómiu nevhodný a je to zrejme vplyv nomenklatury humánnej anatómie.

Brzlík

Termín brzlík pochádza z nemeckých slov Bries, Briesel, ktoré označujú žľazu mladých jatočných zvierat, zvlášť teliatok (Králik, 2015, s. 85). Do slovenčiny sa dostal prostredníctvom češtiny (Newerkla, 2007, s. 28 – 29), doklad na slovo brzlík v kulinárskom význame a v podobe bruslík uvádza Historický slovník už z roku 1609 (1991, s. 159). Do českej terminológie ho zaviedol český prírodovedec Jan Svatopluk Presl (1791– 1859), tvorca českej odbornej terminológie (Čermák, 2010, s. 206). Všetky české anatomické nomenklatury jednotne používajú tento termín (Linc – Fleischman, 1959, s. 92; Zrzavý, 1985, s. 292; Kachlík a kol., 2010, s. 117). Prvý slovenský lekársky slovník Polákoviča, ako aj staršie slovenské publikácie používali tento termín (Polákovič, II. 1920, s. 10; Slovenský náučný slovník, 1932, s. 348), ale slovenské nomenklatury, humánne aj veterinárske, sa tomu slovu jednotne vyhýbajú. Už Ledényi ho nepoužil, jedine spomínaná komisia, ktorá posudzovala jeho nomenklaturu, za termín týmus pridala aj termín brzlík (Ustálenie, 1937, s. 440). Komisia sa tak riadila požiadavkou, ktorú si stanovila v úvode, že slovenská nomenklatura sa nemá zbytočne líšiť od českej. Podľa Horeckého však tento termín „sa chápe ako nezapadajúci do slovenskej slovnej zásoby“, a preto bol do Anatomického názvoslovia navrhnutý ako národný ekvivalent nový termín prsná žľaza (Horecký, 1962, s. 20). V slovenských lekárskejších publikáciách sa termín brzlík však napriek tomu doteraz používa (Balun, 1972, s. 81; Stankovičová, 2019, s. 186; Mock, 2019, s. 119).

Slovníky slovenského jazyka

Slovníky slovenského jazyka nemajú síce takú preskriptívnu silu ako nomenklatury, ale svojimi kvalifikátormi môžu naznačiť platnosť daného

slova. Slovník slovenského jazyka (ďalej SSJ) má pod heslom brzlík výklad „žľaza v hrudnej časti tela, týmus“ (SSJ, 1959, s. 138) a pod heslom týmus „*anat.* jedna zo žliaz s vnútornou sekréciou (nachádzajúca sa v hrudnej časti tela)“ (SSJ, 1964, s. 627). Oba výklady zodpovedajú tak humánnej a veterinárskej anatómii, ako aj kulinárstvu, pričom kvalifikátor *anat.* pri hesle týmus naznačuje odborný termín. Všetky vydania Krátkeho slovníka slovenského jazyka (ďalej KSSJ) majú pri hesle brzlík len synonymum týmus, pričom od druhého vydania až po piate sa slovo označuje ako hovorové (KSSJ, 1987, s. 53; KSSJ, 2020, s. 87), čím sa jasne naznačuje, že nejde o termín. Slovo týmus sa zase jednotne vo všetkých vydaniach KSSJ kvalifikátorom *anat.* označuje ako odborný termín (KSSJ, 1987, s. 473; KSSJ, 2020, s. 775) a výklad v jednotlivých vydaniach je tiež bez zmeny: „žľaza v hrudi mláďat, brzlík“. Tento význam je však problematický, pretože použitím slova *mláďat* sa obmedzuje len na veterinársku nomenklatúru a tá, paradoxne, sa termínu brzlík vyhýba. Slovník súčasného slovenského jazyka (ďalej SSSJ) vysvetľuje slovo brzlík už dostatočne široko, ako „žľaza v hrudnej časti tela, detská žľaza, týmus“ (SSSJ, 2006, s. 371), takže tento výklad má všeobecnú platnosť.

Záver

Po prsnej, kojeneckej a dojčenskej žľaze sa v slovenskej nomenklatúre humánnej anatómie napokon ustálil termín detská žľaza, ktorý sa uvádza paralelne s poslovenčeným termínom týmus. V nomenklatúre veterinárskej anatómie sa používa len termín týmus a nie sú známe pokusy o vytvorenie vhodného slovenského termínu, pravdepodobne pre neexistenciu adjektíva od slova *mláďa*. V nepreskriptívnych publikáciách, odborných a vedecko-populárnych, sa však napriek tomu objavuje niekedy aj ekvivalent brzlík.

LITERATÚRA

- Anatomické názvoslovie. Ed. J. Horecký. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1962. 575 s.
- BALUN, Jozef: Vplyv kastrácie na vývoj niektorých telesných rozmerov u kancov. In: Folia veterinaria, 1972, roč. XVI, č. 1 – 2, s. 81 – 92.
- BELEJ, Kamil – BELEJ, Kamil jr.: Histologické medzinárodné názvoslovie. Bratislava: Grada 2014. 281 s.

BOROVANSKÝ, Ladislav: *Anatomic. Učební text pro zdravotnické školy*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství 1954.

ČERMÁK, František: *Lexikon a sémantika*. Praha: Lidové nakladatelství 2010. 357 s.

DANKO, Ján – ŠIMON, František – ARTIMOVÁ, Jozefa: *Nomina anatomica veterinaria. Slovenské veterinárske anatomické názvoslovie*. Košice: UULF 2011. 267 s.

Encyklopédia medicíny. 15. diel. Ed. O. Kadlec. Bratislava: Asklepios 2004. 400 s.

HALAŠA, Július: *Lekársky slovník. (Návrh lekársko-lekárnického názvoslovía)*. Turčiansky Svätý Martin: Tlačou knižtlačiarkeho účastinárskeho spolku 1926. 242 s.

Historický slovník slovenského jazyka. 1. A – J. Red. M. Majtán et al. Bratislava: Veda 1991. 536 s.

HOLOMÁŇOVÁ, Anna – BRUCKNEROVÁ, Ingrid: *Anatomické názvy II*. Bratislava: Elán 2002. 142 s.

HORECKÝ, Ján: *Na okraj českého a slovenského anatomického názvoslovía*. In: *Československý terminologický časopis*, 1962, roč. 1, č. 1, s. 16 – 22.

HYRTL, Joseph: *Onomatologia anatomica*. Wien: W. Braumüller. 1880. 626 s.

KACHLÍK, David – ČECH, Pavel – MUSIL, Vladimír – BÁČA, Václav: *České tělovědné názvosloví*. Brno: nákladem autora 2010, 169 s.

Komisia pre lekársku terminológiu: Z anatomickej terminológie. In: *Slovenské odborné názvoslovie*, 1957, roč. 5, č. 11, s. 332 – 334.

KRÁLIK, Ľubor: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2015. 704 s.

Krátky slovník slovenského jazyka 1. vyd. J. Kačala - M. Pisárčiková (red.). Bratislava: Veda 1987, 587 s.

Krátky slovník slovenského jazyka 2. vyd. J. Kačala – M. Pisárčiková (red.). Bratislava: Veda 1989. 587 s.

Krátky slovník slovenského jazyka 5. vyd. J. Kačala (red.). Martin: Matica slovenská 2020. 960 s.

KUTLÍK, Igor: *Paberky zo slovenského anatomického a patologického názvoslovía*. In: *Slovenské odborné názvoslovie*, 1958, roč. 6, č. 5, s. 154 – 158.

KUTLÍK, Igor E.: *Július A. Ladziansky-Ledényi a jeho Nomina anatomica*. In: *Slovenská reč*, 1995, roč. 60, č. 1, s. 32 – 49.

LEDÉNYI, Julius: *Nomina anatomica. Slovenské telovedné názvoslovie*. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1935. 243 s.

LIDDELL, Henry George – SCOTT, Robert – JONES, Henry Stuart: *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press 1996. 2042 + XXXI + 320 s.

LINC, Rudolf – FLEISCHMANN, Jaroslav: *Anatomické názvosloví: určeno pro posluchače tělesné výchovy*. Díl 1. Praha: SPN 1959. 169 s.

LIU, Daniel – ELLIS, Harold: *The mystery of the Thymus Gland*. In: *Clinical anatomy*, 2016, roč. 29, s. 679 – 684.

MOCK, Andrej: *Úvod do porovnávacej morfológie živočíchov*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika 2019. 149 s.

NEWERKLA, Stefan Michael: *Postavenie češtiny pri sprostredkovaní germanizmov do slovenčiny (a polštiny)*. In: *Slovenská reč*, 2007, roč. 72, č. 1, s. 21 – 35.

POLÁKOVIČ, Anton: *Lekársky slovník I. diel Maďarsko-slovenský, II. diel Slovensko-maďarský*. Brno: Tlačou občianskej knižtlačiarne [1920]. 191 + 147 s.

POPESKO, Peter – HÁJOVSKÁ, Bibiána: Nomina anatomica veterinaria. Bratislava: Príroda 1974. 222 s.

Slovenský náučný slovník. Díl I. A – D. Pavel Bujnák (ed.) Bratislava – Praha: Litevna 1932. 344 s.

Slovník slovenského jazyka I. Š. Peciar (red.). Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959, 813 s.

Slovník slovenského jazyka IV. Š. Peciar (red.). Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1964, 759 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. K. Buzássyová – A. Jarošová (red.). Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2006. 1 134 s.

STANKOVIČOVÁ, Tatiana: Anatómia a fyziológia: teoretické a praktické návody na cvičenia pre farmaceutov. Bratislava: Univerzita Komenského 2019. 306 s.

ŠIMON, František: Vývin a stav medzinárodnej a slovenskej terminológie všeobecnej patológie. Kandidátska dizertačná práca SAV Bratislava, Vedecké kolégium SAV pre jazykovedu a vedy o literatúre a umení 1984, rkp.

Ustálenie slovenskej terminológie anatomickej. In: Bratislava. Časopis pre výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi, XI, 1937, č. 4, s. 438 – 441.

ZRZAVÝ, Josef: Latinsko-české anatomické názvosloví. Olomouc: Univerzita Palackého 1985. 378 s.